

Kalemname

e-ISSN: 2651–3595

Ocak-Haziran / January-June, 2021, 6 (11): 80–94.

Postmodernizm, İslam ve Hermeneutik Üzerine "Dini Metinleri Anlamada Mutlak Görecelik"¹

İsmail Polat

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen
Kırıkkale, Türkiye

Ministry of National Education, Teacher
Kırıkkale, Turkey

ipolat09@hotmail.com

ORCID orcid.org/0000-0001-5744-7362

¹ Bu makale, 22.01 2020 tarihinde Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Felsefesi Anabilim Dalında hazırlanan "İslam'da Siyasal Düşüncenin Temel Dayanakları" adlı doktora tezinin birinci bölümünden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 06.05.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 20.06.2021

Yayın Tarihi / Published: 27.06.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak-Haziran/ January-June.

Cilt / Volume: 6 Sayı /**Issue:** 11; **Sayfa / Pages:** 80–94.

Atıf / Cite as: Polat, İsmail. “Postmodernizm, İslam ve Hermeneutik Üzerine “Dini Metinleri Anlamada Mutlak Görecelilik”. Kalemname 6 / 11 (Ocak-Haziran 2021): 80–94.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

POSTMODERNİZM, İSLAM VE HERMENEUTİK ÜZERİNE “DİNİ METİNLERİ ANLAMADA MUTLAK GÖRECELİLİK”

İsmail Polat²

Öz

Bu makalede İslam kaynaklarının Post-modernist bakış açısıyla ve/ya mutlak görecelilik ile ele alınması analiz edilmektedir. Bu bağlamda, Üç temel nokta üzerinde durulmuştur. Bu temel noktalar şunlardır:

Bölüm 1) Postmodernizmin ne olduğu ve ne tür sonuçlar doğurduğu üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Postmodernizmin tarihsel gelişimi, temel özelliklerinin ve temel tezlerinin neler olduğu belirtilmiştir.

Bölüm 2) Postmodernizmin hermeneutik ile olan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Postmodernizmin hermeneutik ile olan ilişkisi açıklanmıştır.

Bölüm 3) İslam dini metinleri anlamada post-modernist bakış açısı (görecelilik) üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede postmodernist bakış açısının ve/ya göreceliliğin İslam dininin temel kaynakları(Kitap ve Sünnet) açısından kabul edilebilir olup olmadığı açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, İslam, Hermeneutik

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen, ipolat09@hotmail.com

ON POSTMODERNISM, ISLAM AND HERMENEUTICS
“ABSOLUTE RELATIVITY IN UNDERSTANDING RELIGIOUS TEXTS”

Abstract

In this article, the analysis of Islamic resources from a Post-modernist perspective and/or absolute relativity is analyzed. In this context, three main points are emphasized. These key points are:

Part 1) It is focused on what postmodernism is and what kind of results it has. In this framework, the historical development of postmodernism, its basic features and basic theses are stated.

Part 2) The relationship of postmodernism with hermeneutics is emphasized. In this framework, the relationship of postmodernism with hermeneutics is explained.

Part 3) Post-modernist point of view (relativism) is emphasized in understanding Islamic religious texts. In this context, it is explained whether the postmodernist perspective and / or relativism is acceptable in terms of the main sources of Islam (Book and Sunnah).

Keywords: Postmodernizm, Islam, Hermeneutics

Giriş

Orta Çağ'ın yıkılmasına neden olan ve modern Avrupa düşüncesinin temelini oluşturan değerler, yirminci yüzyıl'ın başlarından itibaren yeni bir bakış ile eleştirilmeye başlandı. Modern dönemi karakterize eden temel kabuller olarak akıl yolu ile evrensel hakikatleri bulma, insan yaşamının ve iş hayatının standartlaştırılması, insanın doğaya hâkimiyeti, ilerleme, bireysellik ve demokratik değerler, giderek yükselen post modern eleştirinin hedefleri oldu. Yirminci Yüzyılın son çeyreğinde öncelikle sanat ve edebiyat alanlarında görülmeye başlayan postmodernizm çok geçmeden felsefe ve sosyolojide belirgin bir yaklaşım haline gelmiştir (Şaylan, 1999). İslam dünyasında da pek çok yazarın çalışmalarında etkisini gösteren postmodernizm, özellikle dini metinleri anlamada, beraberinde getirmiş olduğu göreceliliği meşrulaştırmış ve büyük bir belirsizliğe de neden olmuştur. Her ne kadar değişik ifadeler kullanılmış olsa ve kimi farklılıklar görülse de bütün bu düşünürlerde, postmodernist/görece bakış açısıyla yapmış oldukları, Kuran ve sünnetin tüm yeni yorumlarında, bir belirsizlik hâkimdir. Bizler bu çalışmamızda bu bakış açısının mümkün olup olmadığını irdelemeye çalıştık. Böylece bu makalede ele alınacak konu “dini metinleri anlamada postmodernist bakış açısı ve/ya mutlak görecelilik” olacaktır.

1. Postmodernizm, Temel Özellikleri, Tarihsel Gelişimi ve Temel Tezleri

Postmodernizm'in tanımını yapmak zor olmakla birlikte bazı temel özellikleri ve tutumları belirlenebilir. Sanat alanında kendini belirgin bir şekilde ifade etme fırsatı bulan Postmodernizm, biçim ve içerik tartışmasında vurguyu biçim veya üsluba kaydırır. Resimde mantık, simetri ve düzenliliği reddederken karışıklık ve çelişkiden hoşlanır. Sanatla günlük yaşam arasındaki, popüler kültür ve elit kültür ayırımını aşmayı arzular. Örneğin sanatsal üretimin özgünlüğüne karşı çıkar ve sanatın salt tekrara dayalı bir faaliyet olabileceğini iddia eder. Edebiyat eleştirisinde post modern yaklaşım metnin yaratıcısı olarak yazarın otorite ve iktidarına meydan okur. Dolayısıyla eleştiride yazarın amacının ya da niyetinin ne olduğu önemsizleşir (Cevizci, 2002: 841).

Sanat ve kültür alanındaki bu tür bir yaklaşımın yükselişinin, çağdaş dönemin Batı tarihinde post modern yeni bir evrenin doğumunu müjdelediği iddia edilir. Nasıl burjuva ideolojisi ve değerleri 19. Yüzyıl liberal kapitalizminin hâkim fikirleri olmuş ise, benzer şekilde, post modern kültürün ve toplumsal ilişkilerin de bugün çağdaş kapitalizme karşılık geldiği öne sürülür. Sanat ve kültür alanındaki bu Postmodernizm anlayışının yanı sıra modernlik ve Aydınlanma' ya ilişkin felsefi eleştiriden meydana gelen bir başka tür post modern akımdan da bahsedilebilir. Bu akım felsefi Postmodernizm olarak tanımlanmaktadır ve modernizmin entelektüel kabullerine ilişkin radikal ve kuşkucu bir felsefi eleştiriden meydana gelmektedir. Felsefi Postmodernizm Batı felsefesi ve metafiziğinin temel kategorilerini sorgular (Cevizci, 2002).

Felsefi Postmodernizmin belki de en önemli özelliği ister siyasi, ister dini, isterse de toplumsal nitelikli olsun bütün küresel, kapsayıcı dünya görüşlerine itiraz etmesidir. Bu çerçevede, Marksizm,

Hıristiyanlık, Faşizm, Liberalizm, İslamiyet ve modern bilim gibi öğretilerin hepsi aynı kefeyle koyulup bunların tamamı nesnel olma iddiasında olan aşkın ve bütünselleştirici üst-anlatılar (*meta-narratives*) oldukları gerekçesiyle reddedilir. Buna bağlı olarak insanların bilim aracılığıyla ilerleyeceği ve özgürleşeceği fikrine ve evrensel ahlaki doğrulara karşı çıkılır. Bu yüzden modern bireyde temellenen evrensel bir etik düşüncesi, özellikle de faydacılık ilkesi şiddetle eleştirilir. Bu tür bir evrenselciliğe karşı çıkış, bilginin göreceliğinden, farklı akılların varoluşundan, insan algısının bağlam bağımlı oluşundan bahsedilerek haklılaştırılmaya çalışılır.

Bu tür felsefi reddiyeler günlük ve siyasal yaşamda da değişiklik taleplerini beraberinde getirir. İlerleme fikri kabul edilmediğinden modernin de modern öncesinden iyi olduğu görüşü reddedilir. Post modernler köylünün kır hayatı yerine entelektüelin kentli hayat tarzını seçmeyi reddederler. Modern bilimin kategorik farklılaşımının yanlış olduğu savunularak disiplinler arası çalışma gündeme getirilir. Temsili demokrasi sahtekârlık olarak görülür ve birçok yeni toplumsal hareket bu sebeple desteklenir (Cevizci, 2002).

Yirminci Yüzyıl insanlık tarihinin en vahşi yüzyılı oldu. İki dünya savaşında ölen milyonlarca insan, Avrupa'nın ortasında yaşanan soykırımlar, küresel gelir eşitsizliği gibi önemli toplumsal vakalar, modernliğe ve onun teorisini kuran siyasal ideolojilere karşı büyük bir tepki doğurdu. Marksizm'in veya liberalizmin ilkelerinin çağımızı açıklayamadığı, modern aklın kendi yıkımını hazırladığı ve insanlığın bir krizde olduğu sıklıkla tekrarlanan eleştiriler haline geldi.

Bu büyük gelişmelere paralel olarak felsefi ve bilimsel dönüşümler de ortaya çıkmaktaydı. Buna göre, genel olarak hakikati keşfetme yolunun bilimsel rasyonaliteden geçtiği iddialarının ömürlerini tamamladığı ve bizim için yeni bir üçüncü tarihsel dönemin başladığı tezi ileri sürüldü. Fizik ve matematik alanındaki gelişmeler özellikle ilginçtir. Evrensel kanunların bulunması konusunda sosyal bilimlere ilham vermiş olan fizik biliminde yirminci yüzyıl'ın başından itibaren kuantum teorisinin geliştirilmeye başlanması ile determinist yasalara göre işleyen evren anlayışı sarsılmaya başlamıştır. Örneğin Alman fizikçi Heisenberg en azından mikro düzeyde fenomenlerin belirlenemez olduğunu ileri sürmüştür. Onun Eşitsizlikler Teorisi bir atom parçacığının konumunu ve hızını aynı anda belirlemenin imkânsız olduğunu iddia eder. Bu sebeple mikro fizik sisteminin gelişimini kesin bir şekilde ortaya koymanın mümkün olmadığı belirtilir (Russ, tarih: 347).

Fiziğin ardından matematik de Gödel'in Eksiklik Teoremi ile mantığın kanıtlayamayacağı matematiksel gerçekliklerle yüzleşmek zorunda kalır. Dolayısıyla Yirminci Yüzyıl Baconcu, Descartescı katı determinist, pozitivist önermelerden daha esnek ve daha göreceli bir konuma doğru sürüklenmekteydi. On dokuzuncu yüzyıl'ın son çeyreği ile yirminci yüzyıl'ın ilk yarısı, erken dönem moderniteye karşı felsefi bir başkaldırının da tohumlarını içinde barındırmıştır. Bu açıdan Nietzsche'nin Sokratesçi mantıksal temelli evrensel bilgi arayışının bir yanılsamadan ibaret olduğunu iddia etmesi, ardından modern ahlakın köle ahlakı olduğunu iddia ederek, üstün insanın yeni ahlaki standartlarını yaratacağını ümit etmesi önemlidir. Nietzsche şeyleri ve olguları farklılıkları ve benzerliklerine göre soyutlayarak sınıflandırma ihtiyacının pratik yaşamın devamlılığı için elzem

olduğunu kabul eder. Örneğin bir elma şekil, boy gibi özellikleri bakımından bir başka elmadan farklılaşsa da genel bir elma tanımı yapmak sosyal hayat için gereklidir. Ancak, Nietzsche'ye göre bu zorunluluk aynı zamanda evrensel kuralların varlığını ispatlamaz. Evrensel kurallar yerine tarihsel küçük anlatılar vardır. Dünya biricik tecrübelerden oluşan bir kaos ortamından oluşur, yoksa bir düzen sergilemez. Düzenler insanların yanılsamalarıdır. Modern insanın çoğunluğu bu yanılsamaları alışkanlıkla kabul eder ve onları sorgulamaz. Oysa olması gereken “üstün insan”ın dünyanın bu tarihselliğini kabul edip, kendi ahlakını oluşturmasıdır.

Nietzsche'nin mutlak gerçeklerin yokluğu nedeniyle anlamsız hale getirilmiş olan bir dünyada yeni bir anlam yaratma çabaları varoluşçuluk olarak bilinen bir felsefenin ortaya çıkmasına yardım etmiştir. Martin Heidegger gibi Fransız olmayan varoluşçular kadar Jean Paul Sartre ve Maurice Merleau-Ponty gibi çeşitli Fransız varoluşçular evrenin doğasında rasyonel bir düzenin olmadığını iddia ettikten sonra bireylerin düzen ve anlam yaratan tercihler yaratmasını salık vermişlerdir (Tanenbaum ve Schultz, 2005).

Örneğin Sartre, varoluşun açıklanabilir şeyler alanına dâhil olmadığını ileri sürer. Neden orada değil de burada? Neden başka zamanda değil de şu an? Bu tür soruların Sartre için anlamlı olan açıklamaları yoktur. Sartre *Bulantı* kitabında şöyle der:

“Var olan her şey nedensiz olarak ortaya çıkar, zavallılıkla varlığını sürdürür ve rastlantı sonucu ölür gider.”

Varoluş bir akıl-dışılık oluşturur. Varoluş absürttür, anlamdan yoksundur. Sartre insanların eylemlerini nesnel temeller üzerine kurmak istediklerini ancak bu çabanın sonsuz bir başarısızlıktan başka bir sonuç vermeyeceğini iddia eder (Russ, 2011).

Nietzsche'nin ardından Freud, rasyonel olduğu kabul edilen insan bilincinin aslında bilinçaltı dürtüler tarafından yönlendirildiğini güçlü bir şekilde savunarak, modern medeniyetin kültürünün insanın mutluluğu ile sürekli bir çatışma içinde olduğunu ileri sürmüştür. Freud insan benliğinin id, ego ve süper ego'dan oluştuğunu belirtir. İd insanın asosyal, dürtülerinin hâkimiyetindeki yönüdür. Ego insan bilincini temsil eder ve süper ego ise bilinci sınırlandıran kültür, ahlak gibi üst yapıları ifade etmek için kullanılır. Toplumsal hayatın varlığı id'in törpülenerek insanın sosyal kurallara uygun yaşamasına bağlıdır. Böylece modern kültür insanın temel dürtülerinin kontrol altına alınması ile doğar. Ancak insan dürtülerini kontrol etmekte zorlandığı için modern kültürle sürekli bir çatışmanın içindedir. Bu yüzden kapitalist kültür kendi yıkımını gerçekleştirecek çelişkiyi içinde barındırır.

Freud'un bilinçaltı üzerine teorileri II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında pek çok önemli düşünürü etkiledi. Özellikle İtalya'da faşist yönetimin, Almanya'da nasyonal sosyalizmin ve Rusya'da Sovyet komünizminin kurulmaları ile yükselişe geçen totaliter zihniyet pek çok düşünürün modern medeniyetin temelleri üzerine kuşkucu, karamsar tezler geliştirmelerine sebep oldu. Örneğin bu dönemde Herbert Marcuse *Eros ve Uygarlık*'ı, William Reich *Faşizmin Kitle Psikolojisini*, Theodore Adorno ise *Otoriter Kişilik*'i kaleme aldılar. Bu yazarlar, insanın cinselliğini tabulardan, toplumsal kısıtlamalardan kurtararak siyasal özgürlüğü güvence altına alma yollarını araştırdılar. Bunları

yaparken faşizm ve otoriter kişiliğin yükselişini ve psikolojisini ifade etmek için Freudyen terimlerden faydalandılar (Tannenbaum ve Schultz, 2005).

Yine aynı grupta yer alan Max Horkheimer, kapitalizmin iktisadi yapısına hâkim olan kavramlarının zıtlarına dönüşerek faşizme yol açtığını ileri sürdü. Ona göre, dürüst mübadeleler derin bir toplumsal adaletsizliğe, serbest piyasalar tekelci tahakküme, üretici emek üretime ket vuran ilişkilerin gelişmesine, toplum hayatının idamesi de insanların fakirleşmesine sebep olmaktadır.

Siyaset felsefesinde bu tür dönüşümler yaşanırken bilim felsefesinde de postmodernlerin bilginin ilerlemeci bir yapısının olmadığı yolundaki iddialarını destekler nitelikte gelişmeler yaşandı. Thomas Kuhn *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*'nda ve Paul Feyerabend *Özgür Bir Toplumda Bilim*'de, bilimsel bilginin basitçe kümülatif olarak gelişen soyut bir kurallar dizisi olmadığını ileri sürdüler.

Kuhn'a göre, bilim bilimsel devrimler veya onun paradigma kayması olarak isimlendirdiği olaylar tarafından karakterize edilir. Yeni kültürel değerlerin ve varsayımların nelerin gerçekler ve bilimsel bilgiler olarak kabul edileceğini belirlediği iddia edilir. Örneğin Kuhn, yeryüzü merkezli bir evren görüşünden güneş merkezli bir evren görüşüne kayışın bilgiyi organize etmek ve bilimsel faaliyeti üstlenmek için yeni bir yol olduğu kadar, dünya hakkında yeni bir düşünme tarzı da olduğunu belirtir. Kuhn ve Feyerabend bilimsel teorilerin açık bir soruşturma sürecinde test edilerek, doğruluğu kanıtlanarak kabul edilmediğini, bilakis yeni teorilerin önlerinin sürekli olarak kesildiğini göstermişlerdir. Yani bilimsel teorilerdeki değişim daha çok devrimci olaylarla paradigma değişiklikleri ile gelişmektedir (Tannenbaum ve Schultz, 2005).

İlk postmodern felsefecilerin bu tür gelişmelerin ışığında Yirminci Yüzyıl'ın sonunda ortaya çıktığı söylenebilir. Özellikle Richard Rorty, Jean François Lyotard ve Michel Foucault gibi yazarlar aklın "modern" düşünürler tarafından etik, siyaset ve felsefe için bir temel olarak kullanılmasını eleştirirler. Rorty bilimsel rasyonelliğin bilginin tek ve mutlak kaynağı olduğunun ispatlanamayacağını iddia eder. Bu sebeple siyasette ve felsefede evrensel köktencilik reddedilmeli ve yerel geleneklere, adetlere ya da pek çok farklı bilme yöntemlerine yönelinerek çoğulcu bir toplum görüşü benimsenmelidir (Tannenbaumve Schultz, 2005).

Postmodern terimini *Postmodern Durum: Objektif Bir Rapor* adlı kitabında ilk kez kullanan isim Lyotard'dır. Düşünür bu kitabını felsefeciye ve uzmana ait iki dil oyununun birleşimi olarak tanımlar. Uzman neyi bilip neyi bilmediğini bilirken, filozof ikisini de bilmemektedir ama o, sorulara sahiptir. Bu belirsizliğin ışığında, Lyotard resmettiği bilginin bu durumu hakkında ne orijinallik ne de doğruluk iddia ettiğini ve kendi hipotezinin gerçekliğe ilişkin olarak tahmin edici olmaması gerektiğini ancak sorunun ortaya konulması bağlamında hipotezin stratejik değer taşıdığını belirtir.

Lyotard'a göre, bilgisayar çağında bilgi, iletişim sistemi içinde mesaj olarak kodlanarak enformasyona dönüştürülmüştür. Bilgiyi değerlendireceklerin onu kabul edebilmeleri için bilginin mesaj ifade edilirken, iletilirken ve alınırken belirli kuralların takip edilmesi gerekir. Bununla birlikte Lyotard'ın belirttiği gibi, değerlendiricinin pozisyonu da bir dil oyununun içindedir, dolayısıyla bu bir meşruiyet sorununu doğurur. Onun vurguladığı üzere, bilim denen dil ile etik ve siyaset olarak adlandırılan dil

arasında bir iç bağlantı vardır ve bu iç bağlantı Batı'nın kültürel perspektifini oluşturur. Bilim, özellikle araştırma için, büyük çaplı sermayenin ve kurulumun gerektiği bilgi çağında, devlet ve bürokrasi ile sıkı bir şekilde iç içedir. Bu durum siyasetin bilimle olan bağlantısı koparılacak değiştirilmelidir. Ancak bunun için de akıl ile bilimin büyük anlatılarının, siyasetin ve toplumun tümü için bir temel olamayacağını kabulü gereklidir (Şaylan, 1999: 229-243).

Postmodern dönemin bir diğer önemli yazarı Foucault'dur. Foucault'nun modern iktidar ilişkilerini çözümlenmek için kullandığı soykütüğü (geneology) kavramı önemlidir. Foucault, soykütüğünü, modern dönemin doğa bilimlerine kazandırdığı egemen ve merkezi gücün karşısında yerel, süreksiz, bir kenara itilmiş, meşrulaştırılmamış bilgilerin bağımsızlıklarını koruma girişimi olarak ele alır. Bilgiler bilime özgü iktidar hiyerarşisine göre kaydedildikleri için, soykütüğü, tarihsel bilgileri özgürleştirme, onları birleştirici, biçimsel ve bilimsel bir teorik söylemin zorlamalarına karşı koyabilecek hale getirme çabası olarak tanımlanır. Kendisiyle yapılan bir söyleşide Foucault, "çok geçmişte kalmış dönemleri sorgulamanızın nedeni nedir?" sorusuna verdiği cevapta, amacının bir soykütüğünü gerçekleştirmek, yani içinde bulunulan zamanda dile getirilen bir sorundan yola çıkarak, söz konusu sorunun geçmişine yönelik bir çözümlenme sürecini izlemek ve bu süreçten elde edilen kazanımları şimdide işlevsel hale getirmek olduğunu söyler (Urhan, 2007: 100). Böylece Foucault, toplumda neyin toplumsal olarak kabul edilebilir ve yasaklanmış olduğunu belirleyen tek bir iktidarın olduğunu varsayan modern siyasal iktidarın geriletileceğini ümit eder.

2. Postmodernizm ve Hermeneutik Arasındaki İlişki

Esasında postmodernizm, "postmodernizm nedir?" sorusuna cevap vermek için gerekli olan sistematik özden yoksun olduğu, başka bir deyişle kendi içinde tutarlılığı ve bütünlüğü olan sistematik bir özden yoksun ve pek çok rengi, görüşü, esini kendi içinde taşıyan eklektik bir öğreti olduğu belirtilmiştir.(Taşdelen, 2008:205-208)

Bu öğreti içinde(veya akım içinde) görüşler, felsefeler, üsluplar, tarzlar iç içe geçmiştir. Post-yapısalcılık, yapı bozum, metinler arasılık, sürrealizm, dadaizm, pop-art Postmodernizmin içinde harmanlanır. Mimari, sinema, edebiyat, resim gibi sanat dallarında; bilginin algılanış biçiminde hep farklı tarz ve yaklaşımlar ortaya çıkar. Başka bir ifade ile sanatsal ve düşünsel gerçek adeta bir zenginlik içinde ortaya çıkar. (Taşdelen, 2008:209-229)

Postmodernizmin temel çıkış noktasını, modernizmin eleştirisi ve analizi oluşturmaktadır. Ancak postmodernizm eleştiri ve analizini yaparken de modernizmin kavram ve değerlerini kullanır. Bu anlamda saf bir modernist tarzdan söz etmek mümkün değildir. Gerçekte postmodernizm, Batı uygarlığının kendi kendini üretme biçiminin çok sayıdaki evrelerinden yalnızca biridir. M.Ö. 550 yıllarda mitolojiden kopuşla başlayan, varlığı rasyonel bir biçimde algılama ile devam eden ve modernizmle yeni bir ivme kazanan ve postmodernizmle yeni bir şekil alan Batı uygarlığı, bu evrelerde kendi üzerine düşünme, konuşma, kendisini eleştirme ve kendini yeniden üretme fırsatı

bulur (Taşdelen, 2008:230-232). Dolayısıyla Batı uygarlığı kendini, homojen, düz ve ahenkli bir biçimde gerçekleştirmez; daima kendi içinden kendi karşıtını çıkararak tezden anti teze, anti tezden senteze ulaşarak ve bunu kendi dinamiği içinde sürekli yineleyerek geçmişten geleceğe doğru uzanır gider. Bu açıdan bakıldığında Batı uygarlığının bir eleştiri uygarlığı olduğu, onca çelişkiye, karşıtlığa ve farklılaşmaya karşın kendi mantığı içinde tutarlı bir süreç olduğu belirtilmiştir. (Taşdelen, 2008:233)

Çağdaş düşüncede hermeneutik ile postmodernizm yükseliş trendleri açısından bir paralellik gösterse de zamansal açıdan birbirleriyle örtüşen akımlar ve anlayışlar değildir. Hermeneutik, mitolojiye değin uzanan bir geçmişe sahipken postmodernizm ise yukarıda da belirtildiği gibi, 20. yy. son çeyreğinde ivme kazanmış ve önemli eserlerini bu dönemde vermiştir.

Tematik açıdan ise hermeneutik'in postmodernizmin temalarını geliştirdiği belirtilmiştir. Buna göre, Dilthey, Husserl, Heidegger, Gadamer, Habermas çizgisinde gelişen hermeneutik süreç ve birikim, postmodernizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Hatta postmodernist akımın içinde öne çıkan filozoflarının birçoğunun hermeneutik gelenekten geldiği söylenmiştir. Postmodernizmin hermeneutik ile olan kader birliği, zamansal açıdan farklı iken tematik açıdan benzerlik göstermektedir. Bu ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Ancak bilim sorunu, metodoloji sorunu, anlam sorunu, anlama sorunu nesnellik ve öznellik sorunu gibi sorunlar her iki yaklaşımın kesişme noktasını oluşturmaktadır.(Taşdelen, 2008: 235)

3. İslam Dini Açısından Post-modernist Bakış Açısının (görecelilik) İmkânı

Dini metinleri anlamada postmodernist bakış açısının ve/ya göreceliliğin mümkün olup olmadığına geçmeden önce göreceliliğe açık bir tanım getirmek gerekmektedir.

Görecelik, Yukarıda da açıklandığı üzere Batı uygarlığının postmodernizmle kişinin genel geçer tanımlamaların ötesinde kendi bakış açısından kendi yargısına, kendi açısına, kendi değer ve hakikatine ulaşma tutumudur. Aslında sofistlere kadar geri giden bu tutum, Prtagoras ile birlikte olay ve hadiseler karşısında bireyin kendi bakışını “insan her şeyin ölçüsüdür” ifadesi ile merkezileşmiştir. Bu tutumu Batı felsefesinde, epistemolojide ve özellikle de bilim felsefesinde, hermeneutikte ve dil felsefesinde radikal bir biçimde görmek mümkündür. Çağdaş düşünürlerden Nietzsche'nin bilimsel, ahlaksal, toplumsal ve felsefi bütün değerleri yeniden yorumlama girişimi, bilim felsefesinde Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend, hermeneutikte Gadamer, dil felsefesinde Quine göreceliliğin damarlarını oluşturmaktadır. Wittgenstein “fideizm” tezi, kimi yorumlara göre tam bir görecelilik örneğidir.

Bu bölümde ele alacağımız konu “dini metinleri anlamada mutlak görecelilik” olacaktır. Nitekim İslam dünyasında pek çok yazarın yazdıklarında işte böyle bir görecelilik göze çarpmaktadır. Her ne kadar kullandıkları ifadeler farklı olsa da sonuç itibarı ile hepsi bir tek noktada birleşmektedir.

Dini metinleri anlamada bir tür belirsizliğe neden olan bu göreceliliğe, ileride de anlatılacağı üzere, büyük İslam bilginleri karşı çıkmış ve ictihad ilkesine ve onun araştırmacılık yönüne sarılmıştır. Buna

göre, anlayışların bir kısmı sabit görülmediğinde kavrayışın değişmesinin de akla yatkın bir anlamı olmayacaktır. Bu bilgiler, dini anlama konusunda anlayışların bir bölümünün sabit olduğuna inanmaktadırlar. Zira bu anlayışlar, kitap ve sünnetin naslarına dayanmaktadır. Dini anlamadaki değişim ve ictehad, bu sabit anlayışlar temelinde şekillenir. Bu gibi sabit anlayışların bulunmaması halinde anlayışların ve kavrayışların değerlendirilebileceği hiçbir ölçü kalmayacaktır.

Bundan dolayı her ne kadar bu makalede göreceliliğin yanlışlığı vurgulanacak olsa da, asıl amaç dini metinlere dair tüm anlayışların sabit olduğunu ispatlamak da değildir. Aksine buradaki asıl iddia dini metinleri anlamada postmodern bakış açısı ve/ya dini görecelilik yanlılarının tezleri karşısında kendi cevaplarımızı daha mütevazı ve daha akılcı bir şekilde üretebilmektir. Başka bir deyişle bu makalede üzerinde durulacak şey, kitap ve sünnetin bir bölümü üzerinde kesintisiz ictehadta bulunurken diğer bölümlerinde sabit bir anlayış üzerinde durmaktır.

3.1. Çeşitli Postmodern ve/ya Görecelilik Tezleri

Dini anlayış ve/ya dini metinleri anlama konusunda pek çok görecelilik tezleri bulunmaktadır. Bunların hepsi ayrı bir çalışmanın konusu olarak ele alınıp incelenebilir. Ancak bizler sadece bunlardan birkaç tanesini ele alıp irdelemekle yetineceğiz. Bunlardan ilki şudur:

Kitap ve Sünnetin de dâhil olduğu bütün beşeri anlayışlar değişim halindedir ve hiçbir sabit kavrayış gösterilemez. Bu nedenle kesin olarak doğru bir bilgi de, eleştirilemez bir anlayış da mevcut değildir (Şaylan, 1999: 36).

Bu tez, hem yanlışlanabilir, hem de mantıki açıdan bir intihardır. İlk olarak “İki kere iki dört eder” önermesiyle bu tez yanlışlanabilir. Zira her insan bu önermenin doğru olduğu veya mantıki kıyasların var olduğu vs. yargılarını taşır. İkinci olarak, Bu önerme bir intihardır. Zira kendisinin de kapsamdan dışlanmasını gerektiren bir kapsamı vardır. Eğer tüm beşeri anlayışlar değişim halinde ise bu anlayış da değişim halindedir. Başka bir ifadeyle mümkün bir kapsamda ve dünyada bu önerme doğru değildir veya bütün anlayışlar değişim halinde değildir.

Bunlardan ikincisi ise şudur:

Kitap ve sünnette yer alan konuların çoğu çağdaş bilgilerin ışığında yorumlanabilir. Çağdaş bilgiler sürekli değiştiğine göre kitap ve sünnet anlayışımız da değişecektir.

Örneğin, Kur’an’da Allah’ın üzerine yemin ettiği güneşten hicri beşinci yy.da bulunan bir kimse ile yirminci yüzyılda bulunan biri birbirinden farklı anlar. Zira bilim geliştikçe, güneşte bulunan nitelik ve özellikler keşfedildikçe, güneşin aldığı anlam da değişecektir.

Kitap ve sünneti anlamada bir tür görecelilik içeren bu tez, doğru olmayan bir temelde lafızların işaret ettiği deliller babında inşa edilmiştir. Başka bir ifade ile bir nesnede keşfedilen tüm nitelik ve özelliklerin tümünden o nesnenin anlamında yer aldığı sanılmaktadır. Bu nedenle lafızların anlamları, herkes için o nesnenin nitelik, özellik ve gerçekliği hakkında sahip olduğu bilgi ölçüsünde olacaktır.

Bu görüşün düştüğü hatanın püf noktası şudur: Bir nesnenin nitelik ve özellikleri o nesnenin anlamının dışındadır. Aksi takdirde nesnelere konusunda mümkün bir kısım önermeler zorunlu önermeler haline gelir. Sözelimi “Güneş yeryüzünün çevresinde dönmektedir” veya “yeryüzü güneşin çevresinde dönmektedir.” Önermeleri iki mümkün önermedir ve her halükarda yüklem, konunun anlamının ve doğal olarak konuya delil teşkil eden lafzın dışındadır. Eğer böyle olmaz ve yeryüzünün güneşin çevresinde döndüğü gerçeği bir şekilde “güneş” lafzının anlamına dâhil edilirse bu durumda “yeryüzü güneşin çevresinde dönmektedir” önermesi zorunlu bir önerme olacaktır. Elbette bilim felsefesinde, analitik felsefede zorunlu mu, mümkün mü oldukları yönünde bilimsel önermelerin mahiyeti konusu vardır ve bunların zorunlu oldukları tercihinin daha doğru olması da çok uzak bir ihtimal değildir. Fakat bu noktanın yukarıda belirtilen kanıt üzerinde bir etkisi yoktur. Zira zorunluluk ve imkân yerine analitik ve sentez kullanılmaktadır. “Güneş yeryüzünün çevresinde dönmektedir” önermesi zorunlu bile olsa açıkça bir sentez önermedir. Güneşin nitelik ve özelliklerinin onun anlamına dâhil edilmesi bu önermeyi analitik bir önerme haline getirmektedir. Konunun içeriğinden yüklem elde edildiğinde ortaya çıkan sonuç hiçbir şekilde kabul edilemez.

Şu halde nesnelere nitelik ve özelliklerinin lafızlarının anlamlarına dâhil olmadıkları açıkça ortadadır ve onların bilgisi bilim ve felsefenin ulaştığı bilgidir. Güneş kavramının lafzında güneşin yeryüzünün çevresinde döndüğü veya yeryüzünün güneşin çevresinde döndüğü bilgisi yer almamaktadır. Bu nedenle kuran ve sünnette geçen bu ve benzeri kavramların – tin, zeytin, şems, toprak, su, kan- anlamı hiç olmazsa bu bakımdan değişikliğe uğramaz Kuranda yer alan “Hayır! Kamere yemin olsun..” (Müddesir, 74/32.) ayetindeki kamer lafzından birkaç yüzyıl önce ya da asr-ı saadette anlaşılan şeyi anlıyoruz. Şüphesiz kamer lafzının anlamı değil, kamerle ilgili bilgilerimiz değişmiştir. Bu ikisi arasında köklü ve açık bir fark vardır.

Daha önce de belirtildiği gibi görecelilik üzerine değişik birçok izah bulunmakla birlikte şu kadarını söylemek gerekir ki, dini anlayışın göreceli olduğu tezi, metinleri anlama(hermeneutik) ve dil felsefesinde doğru olmayan çıkış noktalarına dayanmaktadır. Bu çıkış noktalarının düzeltilmesi halinde söz konusu görecelilik de ortadan kalkacaktır.(Nayed, 1997: 261-262)

Özellikle Fazlurrahman, Muhammen Arkoun, Hasan Hanefi Kur’an’ı anlamada kognitivist bir tutum takınmışlardır. Başka bir ifade ile bu Müslüman düşünürler Kur’an-ı anlamanın kavramsal bir faaliyet olduğunu ileri sürerler. Güçlük şu ki, aktif anlama olayı bunlar için tümüyle kavramsaldır. Ancak Kur’an ve Sünnet incelendiğinde anlama olayının sadece kavrama ait bir uygulama olmadığı gayet açık bir şekilde görülmektedir. Çünkü Kur’an-ı Kerimde anlama konusunda “akl”, “fıkır” veya “fehm” diye adlandırılan eylemler kalbin bir faaliyeti olarak karşımıza çıkar. Yani anlama, tümüyle kavrama ait bir olay değil, “anlayabilecek kalplerin” bir faaliyetidir. Bu nedenle Fazlur Rahman gibi Schleiermacher’in sistematize etmeye başlamasıyla Batılıların ürettikleri sistematik kognitif hermeneutik anlayışı ile Kur’an’a ve Sünnete bakmak, bir şeyi yanlış yerde aramaya neden olabileceği gibi belirsiz ve görece sonuçlar da doğurabilir.(Nayed, 1997: 264)

Bu bakış açısı aslında kutsal metinler diye adlandırılan Yunan ve Pagan felsefi ve edebi metinleri için geliştirilen “Art Critique” ya da eleştirel metod denilen metodun uygulanması için bir çeşit Protestan gayret olarak başlamıştır. Tıpkı Protestan düşünürler gibi, bunlar da bu gayretin, kutsal hermeneutik olarak kullanılabilirliğini düşündüler. Hâlbuki İslam düşüncesindeki eleştirel bilim Kur’anidir ve Kur’an’dan ilham almaktadır. Bu bakışı dışarıdan alıp Kur’an’a empoze etmek söz konusu değildir.(Nayed, 1997: 265)

3.2. Din Açısından Görecelilik

Şüphesiz göreceliliğin, kitap ve sünnet açısından kabul edilebilir olup olmadığı konusu üzerinde durmaya değer bir konudur. Aslında İslam dini sahip olduğu ön kabullerle, muhataplarının anlayışlarının mutlak biçimde göreceli olmasını kabul etmez. Büsbütün taassubik bir tutum içinde olmasını da kabul etmez. Bu konuda, Kur’an’da yer alan bazı ayetlere bakıldığında Kur’an’ın “nur” ve “hidayet kitabı” olduğu görülmektedir. Sözelimi;

“Size Allahtan bir nur ve apaçık bir kitap geldi” (Maide, 5/15).

“Bu insanlar için bir beyan ve muttakiler için bir hidayet ve nasihat” (Al-i İmran, 3 /138).

Bu nitelikteki ayetleri daha da çoğaltmak mümkündür. Bunun yanı sıra Peygamberi izlemeyi gerekli gören ve Müslümanlara kitap ve ilahi nura tabi olmayı farz kılan ayetlerde bulunmaktadır.

“Size rabbinizden indirilene tabi olun” (A’raf, 7/3).

“İndirdiğimiz mübarek bir kitaptır bu. O halde ona tabi olun” (En’am, 6/155).

Yukarıdaki ayetlere bakıldığında bu ayetlerden anladıklarımız tereddüt taşıyacaksa Kuran’a tabi olma emrinin anlamı yok demektir. Başka bir ifade ile bu ayetlere post modern bakışı yansıtan görecelilik tezi açısından bakıldığında, her asırda tabi olunan ve tabi olunması mümkün bulunan bu ayetler, gerçekliğe uygun olabilen veya olamayabilen zan ve hayallerden başka bir şey olmayacaktır.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, İslam dini, dini metinleri anlamada doğru yenilikçiliğe ve kelimenin tam anlamıyla kesintisiz ve dinamik ictihada da karşı değildir. Kanaatimizce bu konuda yapılacak tartışma daha çok ictihad ve yenilikçiliğin sınırları ve taassubun ve/ya mutlak göreceliliğin kaldırılması üzerine olmalıdır. Aksi takdirde dini metinleri anlamada mutlak bir görecelilik, kuran ve sünnete neredeyse esaslı bir rol bırakmamaktadır. Bu durumda kuran ve sünnetin beşeri bilgilerle böylesine iç içe girmesi ve renksizleşmesi, geriye isimden başka bir şeyin kalmamasına yol açacaktır. Bu nedenle Müslümanların bu tehlikeyi çok iyi tanımaları ve hiç de hoş gitmeyecek sonuçlarından kaçınmaları ve bu tehlikenin teorik ve fikri temellerini, eleştiri konusu yapmaları gerekmektedir.

Sonuç

İslam dininin temel kaynaklarını anlamada Postmodern bakış açısı ve/ya göreceliliğin İslam ülkelerinde bulunan birçok düşünürü etkisi altına aldığı yadsınamaz. Bu görecelilik anlayışı, uzantıları ve zorunlu sonuçları ilgi ve bahis konusu yapılmadıkça zarar verici olmayacaktır.

İslam dini, doğru yenilikçiliğe ve/ya kesintisiz dinamik ictihada karşı değildir. Bununla beraber dini metinleri anlamada mutlak görecelilik ve taassup kabul edilebilir metotlar olamaz. Zira dini metinleri bu metotlardan herhangi birisi ile anlamaya çalışmak, Kuranı Kerim ve Sünnete herhangi bir rol bırakmayacağı gibi her ikisini de renksizleştirecek ve dinamizmini öldürecektir.

Bu bakımdan Müslümanların, bu tür riskleri çok iyi bilmeleri ve buna karşı teorik ve fikri temelleri içeren bakış açısını geliştirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arkoun, Muhammed, (1995), *Kur'an Okumaları*, (Çev: A. Zeki Ünal), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Fazlurrahman, (1990). *İslam ve Çağdaşlık*, (Çev: A. Açıkgenç-H. Kırbaşoğlu), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Fazlurrahman, (1990). "İslami Çağdaşlaşma, Alanı, Metodu, Alternatifleri", (Çev: Bekir Demirkol), *İslami Araştırmalar*, 4(4), 311- 320.
- Fazlurrahman, (1963). "The Post-Formative Developments İn İslam II: IV: The Philosophical Movement", *Islamic Studies*, Vol. II, No. III, 297-316.
- Kellner, D. ve Best, S. (2011). *Postmodern Teori*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Küçük, M. (1994). *Modernite Versus Postmodernite*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Küçükalp, K. (2010). *Nietzsche ve Postmodernizm*, İstanbul: Kibele Yayınları.
- Lytard, J. F. (1990). *Postmodern Durum*, İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Nayed, A. A. (1997). "İslam Modernizmi ve Hermeneutik: Fazlurrahman Örneği", *İslam ve Modernizm "Fazlur Rahman Tecrübesi"* İstanbul, İ.B.B. Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 261-266.
- Russ, J. (2011). *Avrupa Düşüncesinin Serüveni Antik Çağdan Günümüze Batı Düşüncesi*. (Çev: Ö. Doğan) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Şaylan, G. (1999). *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Urhan, V. (2007). "Michel Foucault ve Bilgi/İktidar İlişkisinin Soykütüğü". *Kaygı-Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı: 9, 99-118.
- Özlem, D. (2010). *Tarih Felsefesi*, İstanbul, Say Yayınları.
- Tannenbaum, D. G. ve Schulz, D. (2005). *Siyasî Düşünce Tarihi-Filozoflar ve Fikirleri*, (Çev: F. Demirci) Ankara: Adres Yayınları.
- Taşdelen, V. (2008). *Hermeneutiğin Evrimi "Kesitler"* Ankara: Hece Yayınları.